

'IKAI HA
VAI

MATE 'A E
'UHILÁ

'IKAI HA TELEFONI
PE 'INITANETI

**Ko e hā 'a e me'a
te ke fakahoko?**

'IKAI
LAVA 'O
A'U KI
'API

KO HA PAU KE
FETUKUTUKU

'IKAI LAVA
KE MAVANE
MEI 'API

GET READY

'E lava ke hoko ha ngaahi fakatamaki fakatu'upakē 'i ha fa'ahinga taimi pē, 'i ha fa'ahinga feitu'u pē. 'E lava 'e he ngaahi tāfeá, matangí, mofuiké, peau kulá, mo'unga afí 'o uesia 'etau ngaahi mo'uí, maumau'i 'a e 'apí mo fakatupu ha maumau lahi.

'I he taimi 'oku hoko ai ha fakatamaki fakatu'upakē, 'e femo'uekina 'a e va'a malu'i sivilé mo e ngaahi sēvesi tokoni fakavavevavé 'i hono tokoni'i 'o e kakai 'oku nau fiema'u lahi taha iá.

Ko e me'a ia 'a 'au ke fakapapau'i 'oku 'ilo'i 'e ho fāmilí mo e kakai 'okú ke tokanga ki aí 'a e me'a ke faí.

Ko e ongoongo leleí leva, 'oku faingofua 'aupito ke teuteu atu 'i he taimí ni. Talanoa mo ho fāmilí pea fakakaukau'i 'a e me'a te mou fakahokó.

GET READY

FA'U HA PALANI MO HO FĀMILÍ, NGAAHI KAUNGĀME'Á PE KAUNGĀ NOFO FELETÍ KE HAOFAKI AI KIMOUTOLU 'I HA FAKATAMAKI FAKATU'UPAKĀ.

Fakakaukau atu ki he ngaahi me'a 'oku mou fiema'u 'i he 'aho kotoa pē pea fakakaukau'i 'a e me'a 'e hoko kapau 'e 'ikai ke mou ma'u kinautolu. To'o mai ha lau'i pepa 'o tohi'i hifo ai 'a e me'a 'okú ke loto ki aí, tokotaha 'oku fiema'u ke ke fetu'utaki ki aí mo e ngaahi me'a 'e fiema'u ke ke fakahoko ke mateuteu aí.

FA'U HA PALANI

Our EMERGENCY PLAN

We will meet at Grandma's House.

Grandma will pick up Lily if we can't
Our Torch, Radios and first aid kit
are in the hall and the getaway bags
are in the cupboard.

Contacts

Grandma 071 422 196
Aunt Jean 07 264 9821
School 226 0977
76 0900
69371

To do list

Put Getaway bags in
the hall cupboard
Fill juices bottles with
water
Put sneakers in work p

Kapau 'e 'ikai malava ke mau 'alu ki 'api

Te mou fakatahataha ki fē kapau 'e 'ikai malava ke fetu'utaki ki he tokotaha kotoa pē mo 'ikai lava ha 'alu ki 'api? Te mou a'u fēfē ki ai? Ko hai te ne 'omai 'a e kaulekā kapau 'e 'ikai te ke lava 'o fakahoko ia? 'Oku nau 'ilo'i nai? 'Oku ma'u nai 'e he 'apiakó / senitā ako'anga tokamu'á 'a honau fakaiikiiki?

Kapau 'e 'ikai ke tau lava 'o fetu'utaki

Ko hai te ke fetu'utaki ki ai? 'Oku totonu ko ha tokotaha ia 'i tu'a me'i he koló telia na'a maumau 'a e ngaahi laine telefoni fakakoló.

Ko hai 'e fiema'u ke tau fetu'utaki ki ai?

(Taila ma'u pē 'a e 111 'i ha fakatamaki fakatu'upakē)

Fakakaukau atu ki he laine telefoni tokoni 'a ho'omou kōsilili ki he ngaahi fakatamaki fakatu'upakeē, senitā fakafaito'ó / toketaá, lenilootí, kautaha malu'í, kautaha 'uhilá, senitā ako'anga tokamu'á / 'apiakó, ngāue'angá mo e fāmili.

Kapau 'oku tau fihia 'i 'api

'Oku 'i ai ha'amou me'atokoni mo e inu ki ha 'aho 'e tolu pe lahi ange (ma'á e tokotaha kotoa pē 'o kau ai 'a e fanga ki'i pēpē mo e fanga monumanu lalata)? 'Oku 'i ai nai ha'amou kasa, letiō mo ha maka kiate kinaua fakato'uosi? Fēfē 'a e nāunau ki he 'uluaki tokoní / fakafaito'ó? 'Oku 'ikai fiema'u ia ke nau 'i ha puha lahi pē 'e taha, ka 'e ala fiema'u ke mou kumi kinautolu 'i he fakapo'ulí.

Ko hai te ne ala fiema'u ho'o tokoni?

'Oku 'i ai nai ha ngaahi kaungāme'a, fāmili pe ngaahi kaungā'api te nau fiema'u ho'omou tokoní ke nau hao ai 'i ha me'a fakatu'upakē pe ke nau fetukutuku?

Kapau 'oku mate 'a e 'uhilá

'E anga fēfē ha'amou feime'atokoni, māfana, lava 'o sio 'i he fakapo'uli? 'Oku 'i ai ha'o pa'anga pepa talifaki telia na'a 'ikai ngāue 'a e ngaahi mīsini ATM? 'Oku 'i ai nai ha'amou penisini fe'unga telia na'a 'ikai ngāue 'a e ngaahi pamu 'utu?

Kapau 'oku 'ikai ke 'i ai ha'atau vai

'Oku 'i ai ha'amou vai inu fe'unga (lita 'e tolu ki he tokotaha 'i he 'aho, ki ha 'aho 'e tolu pe lahi ange)? 'Oku 'i ai ha vai ma'a ho'omou fanga monumanu lalata? Ko e hā te mou feime'atokoni mo fakama'a 'api 'aki? Ko e hā te mou faka'aonga'i ki ha falemalōlō?

Kapau 'e fiema'u ke tau mavahe fakavavevave

'Oku 'i ai nai ha kato to'oto'o kuo tokateu* 'a e tokotaha kotoa pē telia na'a fiema'u ke mou mavahe? 'I 'api, 'i he ngāue'angá, 'i he kā?

* *Ko ha ki'i kato si'isi'i 'oku 'i ai ha vala māfana, kasa hulu, lētiō, puha faito'o ki he 'uluaki tokoní (first aid kit), me'akai ma'ama'a mo e vai, faito'o 'oku fu'u fiema'ú mo ha ngaahi tatau 'o ha ngaahi me'a fakapepa mahu'inga mo e ID 'oku 'i ai 'a e lau'í tā ke a'utaki ai koe ki ho feitu'u malú.*

Ko e hā 'a e me'a te ke fakahoko?

'Ikai lava ke mavahe mei 'api

'I he ngaahi fakatamaki fakatu'upakeé, ko e lelei tahá ke mou nofo pē 'i homou 'api kapau 'oku malu ke fakahoko ia. Ka 'e ala 'uhinga ia 'e mate 'a e 'uhilá mo e vai pe ko ha 'ikai ha founga ke ma'u mai ai ha ngaahi fakatau 'i ha 'aho 'e tolu pe lahi ange. 'Oku fe'unga nai ho'omou me'atokoní mo e vai? Fēfē 'a e ngaahi mēmipa 'o e fāmilí 'oku nau fiema'u ha faito'o? 'Oku 'i ai ha me'atokoni mo ha vai fe'unga ke haofaki atu ai mo e fanga monumanu lalata?

MATEUTEU ATU

- 1 'Oku 'ikai fiema'u ia ke tauhi ho'omou ngaahi nāunau ki he fakatamaki fakatu'upakeé 'i ha feitu'u pē 'e taha, ka 'e ala fiema'u ke mou kumi 'eni 'i he fakapo'ulí. Fakapapau'í 'oku 'ilo'í 'e he tokotaha kotoa pē 'a e feitu'u 'oku 'i ai 'a e 'ū kasá mo e maka kasá.
- 2 Kapau 'e mate 'a e 'uhilá, 'uluaki faka'aonga'í 'a e me'atokoni 'i ho'omou 'aisi fakamokomokó, pea toki hoko 'a e 'aisi fakapoloká. Pea toki ma'u 'a e me'atokoni 'i he kōpaté pe mei ho'omou nāunau ki he fakatamaki fakatu'upakeé.
- 3 Fakamaheni atu ki ho ngaahi kaungā'api. Te nau ala fiema'u ho'o tokoní pe te ke ala fiema'u 'enau tokoní 'i ha hoko 'a ha fakatamaki fakatu'upakē, pea 'e ala lava ke mou kau fakataha ke mou haofaki atu ai.

FALE'I MAHU'INGA

Tauhi ke ma'u atu 'a e fakamatala fekau'aki mo e fakatamaki 'aki ha'o fanongo ki he letiō fakamaká pe letiō solá. Vakai'í 'a e ngaahi uepisaiti mo e mītia fakasōsiale 'a ho'omou kōsilio fakakoló pea mo e/pe ko e Civil Defence Emergency Management Group.

Ko e hā 'a e me'a te ke fakahoko?

'Ikai lava 'o a'u ki 'api

'I ha fakatamaki fakatu'upakē, 'e ala 'ikai lava ke lele 'a e ngaahi founga fefononga'aki fakatokolahí, pea 'e ala tāpuni 'a e ngaahi halá mo e ngaahi feitu'u kaungā'apí. Kapau 'oku 'ikai lava ke ke 'alu atu 'i ho hala angamahení, 'e anga fēfē ha'o a'u ki ai? Ko hai te mo o? Te mou fetaulaki ki fē kapau 'oku tāpuni homou hala?

MATEUTEU ATU

- 1 Felotoi ki ha feitu'u fakataha'anga kapau 'e 'ikai ke mou lava 'o a'u ki 'api. 'E lava pē ko ha 'apiako ia, 'api 'o ha kaungāme'a pe ko hamou fāмили.
- 2 Kapau 'okú ke ngāue mavahe mei 'api, kumi hao ngaahi kaungā ngāue 'oku nofo 'i homou feitu'ú. Te mou lava 'o fononga fakataha 'i ha fakatamaki fakatu'upakē.
- 3 Tuku ha kato to'oto'o kuo tokateu ki ha me'a fakatu'upakē 'i 'api ngāue pe 'i ho'o me'alelé. 'Oku totonu ke 'i loto ai ha sū lue lalo, vala māfana, ki'í kai ma'ama'a mo ha hina vai. 'Oku 'aonga foki mo ha kasa, maka, mo ha letiō.

FALE'I MAHU'INGA

'Oange ki ho'o 'apiakó pe senitā ako tokamu'á ha lisi 'o ha kakai 'e toko tolu te nau lava 'o 'ave 'a e fānaú kapau 'e 'ikai te ke lava 'o a'u ki ai.

Ko e hā 'a e me'a te ke fakahoko?

Ko ha pau ke fetukutuku

'I ha taimi fakatu'upakē, 'e 'i ai ha ngaahi 'api, hala mo ha ngaahi kaungā'api 'e ala 'ikai malu ke kei fai ha nofo atu ai pea 'e ala fiema'u ke mou mavahe fakavavevave mei 'api. Kapau 'e fetukutuku homou hala, te mou o ki fē? Ko e hā 'a e me'a te mou o mo ia? Fefe 'a e fanga monumanu lalata? 'Oku 'i ai homou ngaahi kaungā'api te nau ala fiema'u 'a ho'o tokoni?

MATEUTEU ATU

- 1 'Ai ha kato ke maa ma'a e tokotaha kotoa pē 'i ho fāmīlī. 'Oku totonu ke 'i ai ha vala māfana, hina vai, fanga kī'i me'akai ma'ama'a, tatau 'o e ngaahi me'a fakapepa mahu'ingā, mo ha ID 'oku 'asi ai ha tā. Manatu'i ha fa'hinga faito'o te mou ala fiema'u. Tauhi ho'omou nāunau ki he fuofua tokonī, kasa, letiō mo e maka kasa 'i ha feitu'u te mou lava 'o to'o fakavavevave mei ai kinautolu.
- 2 Fakakaukau'i 'a e feitu'u te mou o ki ai (pea fakapapau'i 'oku 'ilo'i ia 'e he tokotaha kotoa pē 'i homou 'api, telia na'a 'ikai ke mou 'i ai fakataha kotoa). Ko e feitu'u te mou fetukutuku ki ai 'e ngali nai ko hamou kaungāme'a pe fāmīli ia, ko ia ai, fakapapau'i 'oku nau 'ilo ki ho'omou ngaahi palani.
- 3 Kapau 'oku mou nofo 'i ha feitu'u 'oku fiema'u ke fetukutuku 'i ha peaukula, fakapapau'i 'oku 'i tu'a mei ai 'a e feitu'u 'oku mou fetukutuku atu ki ai.

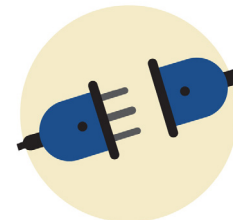
FALE'I MAHU'INGA

Kapau 'e fiema'u ke mou mavahe mei 'api, mou o mo ho'omou fanga monumanu lalata. Kapau 'oku 'ikai malu kiate kimoutolu, 'oku 'ikai malu ia kiate kinautolu. Fakapapau'i 'e tali 'e he feitu'u 'oku mou fetukutuku atu ki ai ho'omou fanga monumanu lalata. Pe ma'u 'a e ngaahi fakaikiiki ki he fetu'utaki ki he ngaahi fale ta'uhi'anga fanga kuli'i, tauhi'anga fanga pusī pea mo ha ngaahi mōtele 'oku nau tali 'a e fanga monumanu lalata.

Ko e hā 'a e me'a te ke fakahoko?

Mate 'a e 'uhilá

Ko e hā te ke fai kapau 'e mate 'a e 'uhilá 'i ha ngaahi laui 'aho? 'E anga fēfē ha'amou lava 'o sio, feime'atokoni, fakamāfana? 'E lava ke uesia 'e he mate 'a e 'uhilá 'a e EFTPOS mo e ngaahi mīsini ATM, ko ia ai fakapapau'i 'oku 'i ai ha'o pa'anga pepa 'i 'api, pe ngaahi nāunau fe'unga ke mou haofaki atu ai 'i ha 'aho 'e tolu pe lahi ange.

MATEUTEU ATU

- 1 'Oku 'ikai fiema'u ia ke tauhi ho'omou ngaahi nāunau ki he fakatamaki fakatu'upakeé 'i ha feitu'u pē 'e taha, ka 'e ala fiema'u ke mou kumi 'eni 'i he fakapo'ulí. Fakapapau'i 'oku 'ilo'i 'e he tokotaha kotoa pē 'a e feitu'u 'oku 'i ai 'a e 'ū kasá mo e maka kasá.
- 2 'Ai ha letiō fakamaka pe sola koe'uhí ke mou lava ai 'o ma'u atu 'a e ngaahi ongoongo mo e fakatokanga fakamuimui tahá. 'Ilo ki he ngaahi kautaha letiō ke ma'u mei ai ha fakamatala lolotonga 'o ha fakatamaki fakatu'upakē.
- 3 Tauhi ha'amou me'atokoni 'oku 'ikai fiema'u ke toe haka pe ta'o ('oku lelei 'a e ngaahi me'akai kapá) pe ko ha me'a 'e lava ke mou feime'atokoni ai (papakiu kasa pe sitou ki he kemí). 'Oua na'a ngalo 'a e me'atokoni ma'á e fanga ki'i pēpēe mo e fanga monumanu lalatá.

- 4 Kapau 'e mate 'a e 'uhilá, 'uluaki faka'aonga'i 'a e me'atokoni 'i ho'omou 'aisi fakamokomokó, pea toki hoko 'a e 'aisi fakapoloká. Pea toki ma'u 'a e me'atokoni 'i he kōpaté pe mei ho'omou nāunau ki he fakatamaki fakatu'upakeé.

FALE'I MAHU'INGA

Talanoa mo homou kaungā'apí fekau'aki mo e me'a te nau fai kapau 'e mate 'a e 'uhilá. Te mou ala 'ilo ai 'oku 'i ai ha'anau me'a tunu papakiu kasa pea 'oku 'i ai ha'amou me'atokoni mo ha vai fe'unga ke mou fevahevahe'aki (pe tatau pē mo kinautolu).

Ko e hā 'a e me'a te ke fakahoko?

'Ikai ha vai

Fakakaukauloto atu ki ha 'ikai 'i ai ha vai 'i ha 'aho 'e tolu pe lahi ange ai. 'E anga fēfē ha'amou kaukau, feime'atokoni, fakama'a 'api? Ko e hā te mou inu? 'E lava ke uesia 'a e ngaahi ma'u'anga va'i 'i ha fakatamaki fakatu'upakē. Tuku tauhi ha vai ke fe'unga ki ha 'aho 'e tolu pe lahi ange ai.

MATEUTEU ATU

- 1 Tauhi ho'omou ngaahi nge'esi hina va'i mo e nge'esi hina inu, fufulu kinautolu ke ma'a pea fakafonu vai. Te mou fiema'u ha lita vai 'e tolu ki he tokotaha ki he 'aho takitaha 'e mate ai ho'omou va'i. 'Oua 'e faka'aonga'i 'a e ngaahi nge'esi hina hu'akaú. 'Oku faingata'a ke fufulu kinautolu ke ma'a pea te nau ala fakatupunga ha'amou puke. 'Oua na'a ngalo ke tauhi ha vai ma'a e fanga ki'i pēpēe mo e fanga monumanu lalatá foki.
- 2 Te ke lava 'o tauhi ha vai inu 'o a'u ki ha ta'u 'e taha kapau te ke tñaki atu ha kemikale fakama'a vai (bleach) 'oku 'ikai hano nanamu (non-scented). Ngāue'aki 'a e vaeua'i sēpuni tī 'e taha ki he lita vai 'e hongofulu kotoa pē pea 'oua 'e inu eni 'i ha haafe houa hili hono fefiohi. Fakahingoa 'a e fo'i hina takitaha 'aki 'a e 'aho na'e fakafonu ai. Tauhi 'a e ngaahi hiná 'i ha feitu'u mokomoko mo fakapo'uli.

- 3 Manatu'i ke tauhi ha vai ki he feime'atokoni mo e fakama'a 'api foki. Te mou lava 'o ngāue'aki 'a e vai 'i ho'omou tangikē vai mafaná, kae toe tauhi foki mo ha vai fakalahi 'i ha ngaahi koniteina pelesitiki.

FALE'I MAHU'INGA

Te mou toe lava foki 'o fakafonu ha ngaahi nge'esi poulu 'aisi kilimi 'aki ha vai pea tauhi kinautolu 'i he 'aisi fakapoloká. Te nau lava 'o tauhi 'a e me'atokoni ke mokomoko kapau 'oku mate 'a e 'uhilá pea 'e toe lava foki ke faka'aonga'i ia ki he inu.

Ko e hā 'a e me'a te ke fakahoko?

'Ikai ha telefoni pe 'initaneti

Ko e hā te ke fai kapau 'e maumau 'a e laine telefoni mo e 'initaneti? 'E anga fēfē ha'amou tauhi 'a e fetu'utakí, alea'i ha fetaulaki pe tauhi ke ma'u atu 'a e ngaahi ongoongó mo e fakamatala 'ea? 'I he lahi taha 'o e ngaahi fakatamaki fakatu'upakeé, ko e lelei tahá ke mou nofo pē 'i homou 'apí. 'Ai ho 'apí ke hoko ko e feitu'u fakataha'angá ia pea fokotu'u ha feitu'u kehe telia na'a 'ikai ke mou lava 'o a'u ki ai.

MATEUTEU ATU

- 1 Talanoa ki ho fāmili fekau'aki mo e founa te mou fetu'utaki aí mo e feitu'u te mou fetaulaki atu ki ai 'i ha fakatamaki fakatu'upakē.
- 2 Fakapapau'i 'okú ke 'ilo'i 'a e ngaahi palani 'a homou 'apiakó pe senitá ako'anga tokamu'á ki ha me'a fakatu'upakē. 'Oange kiate kinautolu ha hingoa 'o ha kakai 'e toko tolu te nau lava 'o 'ave 'a e fānaú kapau 'e 'ikai te ke lava 'o a'u ki ai.
- 3 'Ai ha letiō sola pe fakamaka koe'uhí ke mou lava ai 'o ma'u atu 'a e ngaahi ongoongo mo e fakatokanga fakamuimui tahá. 'Ilo ki he ngaahi kautaha letiō ke ma'u mei ai ha fakamatala lolotonga 'o ha fakatamaki fakatu'upakē.
- 4 Tauhi ha lisi kuo hiki tohi ai 'a e ngaahi fika telefoni mahu'ingá.

- 5 'Ai ha tokotaha fetu'utaki 'i tu'a me'i he koló 'oku 'ilo ki ai 'a e tokotaha kotoa pē. Ko e taimi 'e ni'ihi ko e maumau ko ia 'a e laine telefoni fakakoló, te ke kei lava pē 'o fehokotaki mo e kakai 'i tu'a mei homou feitu'u. 'Ai 'a e tokotaha kotoa pē ke nau fetu'utaki mo ho'omou tokotaha fetu'utaki 'i tu'a me'i he koló 'aki ha tohi 'i he telefoni to'oto'ó (text) pe fekau 'i he 'initaneti 'i ha fakatamaki fakatu'upakē 'o kapau te ke lava.

FALE'I MAHU'INGA

'I ha fakatamaki fakatu'upakē, 'e lava ke taulōfu'u vave 'a e ngaahi laine telefoni. Tauhi kinautolu ke 'atá koe'uhí ke lava 'o fakahoko 'a e ngaahi telefoni fakavavevavé pea, kapau 'oku lava, ngāue'aki 'a e text pe ko e faitohi 'i he 'initaneti ke mou fetu'utaki ai.

'Aī ke malu ange homou 'apí

'E 'ikai lava ke tau talotalo atu ki ha ngaahi fakatamaki, ka te tau lava 'o mateuteu ki ai. Ko e taha 'o e ngaahi feitu'u lelei taha ke kamata aí ko homou 'apí. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi fakamatala mahu'inga 'a e Natural Hazards Commission Toka Tū Ake fekau'aki mo e ngaahi sitepu te ke ala fakahoko ke teuteu atu ho 'apí mo malu'i ai ho fāmilí.

FOUNGA KE FAKAHOKO KE MALU ANGE AI HOMOU 'APÍ

- 1 Ngāue'aki ha ngaahi ukamea fakama'u pe me'a ha'i ke fakama'u'aki ha nāunau fale 'oku mā'olunga mo mamafa ki ha ngaahi papa tokotu'u 'i he holisí.
- 2 'Unuaki'i hifo ki lalo ha ngaahi me'a mamafa mo pelepelengesi ki ha ngaahi funga laupapa pe kōpate 'oku mā'ulalo hifo.
- 3 Tautau 'a e ngaahi fakatātaá mo e sio'atá 'aki 'a e ngaahi huka totonú (kae 'ikai ko ha fo'i fa'o pē 'e taha).
- 4 Fakapapau'i 'okú ke 'ilo'i 'a e tu'u'anga 'o e ngaahi me'a kamosi mo e ngaahi tepi tāmate'i'anga ki he kasá mo e vaí 'i ha fakatamaki fakatu'upakē.

- 5 'Oku 'i ai ha ngaahi fakamanava kohu (chimneys) piliki mo e sima 'oku tu'u lavea ngofua ange ki ha'anau holo hifo 'i ha mofuike. Vakai'i 'a e uepisaiti 'a e Earthquake Commission ki ha fakamatala lahi ange fekau'aki mo hono 'ai ke toe malu ange 'a e ngaahi fakamanava kohú
- 6 Kapau 'oku mavahe hake ki 'olunga ha ngaahi fakava'e (suspended) 'i he faliki 'o homou falé, vakai'i pe 'oku nau 'i ha tu'unga lelei. Vakai'i pe 'oku fehokotaki lelei 'a e vaha'a 'o e fakava'é mo e fale 'i 'olungá.

Ki ha fakamatala lahi ange fekau'aki mo e ngaahi sitepu ko 'ení, mo ha ngaahi me'a kehe ange, vakai ki he uepisaiti 'a e Natural Hazards Commission Toka Tū Ake 'i he naturalhazards.govt.nz/be-prepared

**Natural Hazards
Commission**
Toka Tū Ake

Tauhi ke ke kei ma'u atu 'a e ngaahi fakamatalá

'Oku mahu'inga ke 'ilo ki he ngaahi founa kehekehe ke ke kei ma'u atu ai 'a e ngaahi fakamatalá lolotonga 'o ha fakatamaki fakatu'upakē.

Lētioó

Kapau 'e mate 'a e 'uhilá, 'e lava ke tokoni atu ha letiō sola pe fakamaka (pe ko ho'ō letiō 'i ho'ō me'alelé) ke ke ma'u ai 'a e ongoongo fakamuimui tahá.

Emergency Mobile Alert (Fakatokanga Telefoni ki ha Fakatamaki Fakatu'upakē)

Ko e Emergency Mobile Alert ko ha founa ia ke ma'u ai ha fakamatala fekau'aki mo ha ngaahi fakatamaki fakatu'upakē 'i homou feitu'ú. Kapau 'e 'i ai ha tu'unga 'oku ala fakatu'utāmaki ki ho'ō mo'uí, mo'ui leleí pe 'apí/koloá, 'e malava ke 'oatu ha ngaahi fakatokanga Emergency Mobile Alert ki ho'ō telefoni to'oto'ó. 'Oku 'ikai fiema'u ia ke ke lēsisita ki ai pe tukuhifo ha app.

'I he 'initaneti

Ki he ngaahi fakamatala fakafeitu'u fakamuimui tahá, vakai'i 'a e uepisaiti mo e mītia fakasōsiale 'a ho'omou kōsilió. Pehē foki ki he uepisaiti mo e mītia fakasōsiale 'a ho'omou Civil Defence Emergency Management Group. 'E mau atu 'a e ngaahi fakamatala fakafonua fakamuimui tahá 'i he www.civildefence.govt.nz mo e sēnol [@NZCivilDefence](https://twitter.com/NZCivilDefence) Twitter.

'Ilo pe ko hai ho ngaahi kaungā'apí

'I ha fakatamaki fakatu'upakē, 'e lava ke mou fetokoni'aki lolotonga 'a e femo'uekina 'a e va'a malu'i sivilé mo e ngaahi sēvesi tokoni fakavavevavé 'i hono tokoni'i 'o e kakai 'oku nau fiema'u lahi taha iá. Kau atu ki he ngaahi me'a 'i homou komiunitii' pea fakamaheni ki ho ngaahi kaungā'apí kimu'a 'i ha hoko 'a ha fakatamaki fakatu'upakē.

'ILO FEKAU'AKI MO E NGAAHI ME'A 'E ALA HOKO AI HA FAKATU'UTĀMAKÍ (HAZARDS)

Ke 'ilo fekau'aki mo e fa'ahinga fakatu'utāmaki te ne ala fakatupunga ha ngaahi matu'utāmaki fakatu'upakē 'i he feitu'u 'okú ke nofo aí pea mo e ngāue totonu ke fakahokó, vakai ki he www.getready.govt.nz

Ngaahi
Tāfeá

Ngaahi
Matangi
Mālohi

Ngaahi
Mofuiké

Peaukulá

Ngāngā'ehu 'a
e mo'unga afí

Holo 'a e
Kelekelé

NGAAHI TĀFEÁ

‘Oku toutou hoko ‘a e ngaahi tāfeá pea te nau lava ‘o fakatupu ha ngaahi maumau lahi. ‘Oku fa’a fakatupunga ‘e he ‘uha lahi pe ngaahi matangi ‘a e ngaahi tāfeá. Te nau lava ‘o fakatupunga ha lavea pe mole ‘a ha mo’ui, maumau ki he ‘apí mo faka’uliki ‘etau ma’u’anga vai mo e kekelelé.

‘E a’u ‘o fakatu’utāmaki ‘a e ngaahi tāfeá kapau ‘e fu’u loloto ‘a e vai pe tafe mālohi pe fu’u vave ‘a ‘ene aake haké, pe kapau ‘oku ‘i ai ha ngaahi veve lalahi hangē ko e ngaahi va’ava’a ‘akau mo ha ngaahi lau’i kapa.

LOLOTONGA ‘O HA TĀFEA

- ‘Oua na’á ke teitei feinga ke lue, kakau pe faka’uli atu ‘i he loto vai tāfeá.
- ‘Unuaki’i ‘a e ngaahi me’a mahu’ingá mo fakatu’utāmaki ki ‘olunga meí he falikí ‘i he mā’olunga taha ‘e malavá.
- Hiki hake ‘a e ngaahi puiipuí, kāpetí mo e nāunau mohengá ke mavahe meí he falikí.
- Fakafanongo ki he lētioó mo muimui ki he ngaahi fakahinohino ‘a e ngaahi sēvesi ki he me’a fakatu’upakeé.

FAKAMATALA LAHI ANGE

Ki ha fakamatala lahi ange fekau’aki mo e me’a ke fakahoko kimu’a, lolotonga mo e hili ange ha tāfeá, vakai ki he www.getready.govt.nz

NGAAHI MATANGI MĀLOHÍ

‘E lava ke hoko ‘a e ngaahi matangi lalahí mo e palopalema ‘a e ‘eá ‘i ha fa‘ahinga taimi pē ‘o e ta‘ú pea uesia ai ha ‘ēlia lahi. ‘E lava ke ‘omai ai ha havili mālohi, ‘uha lahi pe sinou, mana, fatulisi, ‘ahiohio mo ha hou ‘a e tahí. ‘Oku tuku atu ‘e he MetService ha vakai mo e fakatokanga ki he palopalema ‘a e ‘eá fakafou ‘i he ngaahi sēvesi ongoongó mo ‘enau uepisaití www.metservice.com

LOLOTONGA ‘O HA MATANGI MĀLOHI

- ‘Omi ki fale pe ha‘i hifo ki lalo ha fa‘ahinga me‘a pē ‘e lava ‘e ha matangi mālohi ‘o maumau‘i pe hiki‘i hake.
- Tāpuni ‘a e ngaahi matapā teké mo e ngaahi matapā hū‘angá, tāpuni ‘a e ngaahi puipuí ke ‘oua ‘e fakatupu lavea ha ngaahi matapā teke ‘e maumau.
- Nofo ‘i fale pea fakahū atu mo ho‘o ngaahi monumanu tauhí ki fale. Kapau ‘e fiema‘u ke mou mavahe, ‘ave ai foki mo kinautolu.
- Fakafanongo ki he lētioó mo muimui ki he ngaahi fakahinohino ‘a e ngaahi sēvesi ki he me‘a fakatu‘upakeé.

FAKAMATALA LAHI ANGE

Ki ha fakamatala lahi ange fekau‘aki mo e me‘a ke fakahoko kimu‘a, lolotonga mo e hili ange ha matangi pe palopalema lahi ‘i he ‘eá, vakai ki he www.getready.govt.nz

NGAAHI MOFUIKÉ

‘Oku laka hake ‘i he 150 ‘a e ngaahi mofuike ‘oku hoko ‘i he ta‘u takitaha ‘a ia oku nau lalahi fe‘unga ke ongo‘i. ‘E lava ke hoko ha mofuike lahi mo fakatupu maumau ‘i ha fa‘ahinga taimi pē pea hokohoko atu ai mo ha ngaahi lulu ‘i ha vaha‘a taimi lōloa. Ko e lahi taha ‘o e ngaahi mate mo e lavea lahi meí ha mofuike ‘oku fakatupunga ia ‘e ha ngaahi holisi ‘oku holo ki lalo, mo e sio‘ata mo e me‘a kehekehe ‘oku fakatupu ‘e he ngalulú. ‘I ha hoko ha mofuike lahi, ‘e lava ke ngangana ai ‘a e kongokonga simá (masonry) mo e sio‘atá meí he ngaahi falé ki he ngaahi lotohalá.

ME‘A KE FAI LOLOTONGA ‘O HA MOFUIKE

- Kapau ‘okú ke ‘i fale, Tō, Malu‘i pea Piki Ma‘u – ‘Oua na‘á ke lele ki tu‘a he te ke tu‘u lavea ngofua ai ki ha tō hifo ‘iate koe ha ngaahi piliki mo ha sio‘ata.
- Kapau ‘okú ke ‘i tu‘a, nga‘unu ‘o ‘oua na‘a toe laka ange ‘i ha ngaahi laui sitepu si‘i meí he ngaahi falé, ‘ulu‘akaú, ngaahi maama halá mo e laine ‘uhilá, pea Tō, Malu‘i pea Piki Ma‘u.
- Kapau ‘e lōloa ange ‘a e mofuike ‘i he miniti ‘e tahá pe mālohi fe‘unga ke faingata‘a ai ‘a ‘ete tu‘ú, ‘unu vave atu ki he feitu‘u mā‘olunga ofi tahá pe ‘i he feitu‘u mama‘o taha te ke lava ‘o a‘u ki ai ‘i lotofonua ke mama‘o meí he ngaahi ‘ēlia ‘oku fiema‘u ke fetukutuku meí ai ‘i ha peaukulá.
- ‘Oku lahi ‘a e hoko ‘a e ngaahi laveá ‘i he hili e tu‘u ‘a e ngalulú, tokanga ki he sio‘ata mafōfoá mo e ngaahi me‘a māsílá.

FAKAMATALA LAHI ANGE

Ki ha fakamatala lahi ange fekau‘aki mo e me‘a ke fakahoko kimu‘a, lolotonga mo e hili ange ha mofuike, vakai ki he www.getready.govt.nz

PEAUKULÁ

Ko e peau kulá ko ha ngaahi fo'i peau hokohoko ia 'oku fakatupu 'e he ngaahi mofuike lalahí. 'Oku tu'u lavea ngofua kotoa 'a e ngaahi matāfanga 'o Nu'u Silá ki ha hoko ha peau kula. 'E lava ke tupulaki ha fo'i peau kula 'o hoko ko ha holisi tahi 'oku nga'unu vave.

'ILO'I 'A E NGAAHI FAKA'ILONGA FAKATOKANGA FAKAENATULÁ PEA FAI LEVA HA NGĀUE

Kapau 'okú ke ofi ki he matātahí pea 'oku hoko atu ha taha 'o e ngaahi me'á ni. 'Oua 'e toe tatali ki ha fakatokanga fakapule'anga.

- Ongo'i ha mofuike lahi 'oku faingata'a ke te kei tu'u pe ko ha mofuike lōloa 'oku ngalulu 'o laka hake 'i ha miniti 'e taha
- Sio ki ha fetō'aki fakatu'upakē 'i he mā'olunga 'o e tahi
- Ongo'i ha 'u'ulu le'olahi pe ko ha ngaahi ongo angakehe 'oku ha'u meí he tahi

LOLOTONGA 'O HA PEAUKULA

- Nga'unu atu leva 'i he taimi pē ko iá ki he feitu'u mā'olunga ofi tahá, pe ki loto fonua 'i he mama'o taha te ke ala lavá.
- 'Oua te ke 'alu 'o mamata takai holo. 'Oua 'aupito te ke 'alu ki he matātahí 'o fakasio ki ha peau kula.
- Fakafanongo ki he lētioó mo muimui ki he ngaahi fakahinohino 'a e ngaahi sēvesi ki he me'a fakatu'upakeé.
- Fakamama'o meí he ngaahi 'ēlia 'oku tu'u lavea ngofuá kae'oua kuo ma'u atu ha faka'atā faka'ofisiale.

FAKAMATALA LAHI ANGE

Ki ha fakamatala lahi ange fekau'aki mo e me'a ke fakahoko kimu'a, lolotonga mo e hili ange ha peau kula, vakai ki he www.getready.govt.nz

NGĀNGĀ'EHU 'A E MO'UNGA AFÍ

'E lava ke kau 'i he ngaahi me'a 'e ala fakatu'utāmaki 'a e efu 'oku nganganá (ashfall), ngangana hifo 'a ha maka, ngaahi kasa mo e maka vela 'oku tafe vave 'aupito, tafe 'a ha afi sūlifa mo e tafe ha pelepela lahi. Te nau lava 'o fakalavea'i mo tāmata'i 'a e kakaí, mo maumau'i 'a e 'apí, 'o fa'a a'u atu ki ha ngaahi feitu'u 'oku kilomita 'e laui ngeau honau mama'ó.

LOLOTONGA 'O HA NGĀNGĀ'EHU 'A E MO'UNGA AFÍ

- Tātāpuni kotoa 'a e ngaahi matapaá mo e matapā teké pea nofo 'i loto fale.
- Kapau 'okú ke 'i tu'a 'o ofi atu ki ha mo'unga afi 'oku pā, toitoi 'i ha kā pe fale.
- Kapau 'okú ke 'i tu'a 'i ha efu 'oku ngangana meí ha mo'unga afi, tui ha me'a 'ufi'ufi ki he ngutú mo e ihú pe 'ufi'ufi 'aki ho ngutú mo e ihú ha konga tupenu.
- 'Oua na'á ke faka'uli 'i he taimi 'oku 'i ai ha efu 'i he halá.
- Fakafanongo ki he lētioó mo muimui ki he ngaahi fakahinohino 'a e ngaahi sēvesi ki he me'a fakatu'upakeé pea fakamama'o meí he ngaahi 'ēlia 'oku tapuí.

FAKAMATALA LAHI ANGE

Ki ha fakamatala lahi ange fekau'aki mo e me'a ke fakahoko kimu'a, lolotonga mo e hili ange ha ngaue 'a ha mo'unga afi, vakaki ki he www.getready.govt.nz

HOLO 'A E KELEKELÉ

Ko e holo 'a e kelekelé 'e lava pē ke kamata meí ha pā maka pe fu'u maka pē 'e taha, 'o a'u ki ha holafa ha kelekele lahi mo e maka 'e lava ke mafola 'i ha laui kilomita.

'Oku fakatupu kinautolu 'e ha 'uha lahi, mofuike, pea 'i he taimi 'e ni'ihi ko ha ngaahi ngāue 'a e kakaí. 'Oku fa'a hoko 'a e holo 'a e kelekelé 'o 'ikai toe 'i ai ha fakatokanga.

LOLOTONGA 'O HA HOLO 'A E KELEKELÉ

- Holo ke vave meí he halanga 'o e kelekele 'oku holó.
- Fakatokanga atu ki he kaungā'apí pea tokoni atu ki he ní'i hi kehé kapau te ke lava.
- Fetu'utaki ki he ngaahi sēvesi tokoni fakavavevavé mo ho'omou kōsilio fakakoló.

FAKAMATALA LAHI ANGE

Ki ha fakamatala lahi ange fekau'aki mo e me'a ke fakahoko kimu'a, lolotonga mo e hili ange ha holo 'a e kelekelé, vakai ki he www.getready.govt.nz

TEUTEU ATU HO KOMIUNITIÍ

Fakamaheni atu ki ho ngaahi kaungā'apí

'I he taimi 'okú ke maheni ai mo ho ngaahi kaungā'apí, 'oku lahi ange ai 'a e faingamālie ke mou fetauhi'aki, tautautefito ki he lolotonga mo e hili 'a ha me'a fakatu'upakē.

- Fefakafetongi'aki homou ngaahi fakaikiiki ki he fetu'utaki ke mou fetu'utaki ai 'i ha fakatamaki fakatu'upakē.
- Fakamatala'i ange ho'o palani ki he fakatamaki fakatu'upakeé pea 'eke ange fekau'aki mo 'enau ngaahi palaní.
- 'Ilo'i pe ko hai 'e lava 'o tokoni atu kiate koé pea mo hai te ne ala fiema'u 'a ho'o tokoní.

Kau atu ki ha Neighbourhood Support Group

Kau atu pe fokotu'u ha Neighbourhood Support Group Te ke lava mo ho ngaahi kaungā'apí 'o fevahevahe'aki 'a e ngaahi pōto'i ngāue mo e ngaahi ma'u'anga tokoni ke tokoni ke mou haofaki ai 'i ha fakatamaki fakatu'upakē.

Fa'u ha palani fakakomiuniti ki ha fakatamaki fakatu'upakē

'E lava ke tokoni ha palani 'a e komiunitií ki ha fakatamaki fakatu'upakē ke mahino ki homou komiunitií 'a e founga te mou lava ai 'o fetokoní'aki 'i ha fakatamaki fakatu'upakē.

Fetu'utaki ki ho'omou Civil Defence Emergency Management Group ke vakai pe kuo 'osi 'i ai ha palani ki he fakatamaki fakatu'upakeé 'a homou feitu'ú. Te nau lava 'o ngāue mo koe ke 'ilo'i e ngaahi mālohingá, ngaahi ma'u'anga tokoní, ngaahi me'a 'oku tu'u fakatu'utāmakí mo e ngaahi founga ke tokoní'aki homou komiunitií ke nau haofaki ai 'i ha me'a fakatu'upakē.

FAKAKAUKAU'I 'A E NGAAHI NĀUNAU 'OKU MOU FIEMA'Ú

'I ha fakatamaki fakatu'upakē, 'e lava ke mou fihia 'i 'api 'i ha 'aho 'e tolu pe lahi ange ai. 'Oku pau pē kuo mou 'osi ma'u 'e kimoutolu ia 'a e kongā lahi 'o e ngaahi me'a 'oku mou fiema'ú. 'Oku 'ikai fiema'u ia ke tuku kotoa kinautolu 'i ha faitu'u pē 'e taha, ka 'e ala fiema'u ke mou kumi fakavavevave kinautolu pea/pe 'i he fakapo'ulí. Fakakaukau'i pe ko e hā 'a e ngaahi nāunau 'oku mou fiema'ú pea fa'u ha palani ke mou haofaki ai.

Ngaahi tefito'i nāunau ke tokonaki 'i 'api

- Vai ki ha 'aho 'e tolu pe lahi ange—fakapapau'i 'okú ke ma'u ha lita vai 'e hiva ma'á e tokotaha kotoa pē. 'E fe'unga 'eni ki he inú mo e tefito'i haisini.
- Me'akai 'aonga taimi lōloa 'oku 'ikai fiema'u ke toe ngaahi ke moho (tukukehe kapau 'oku 'i ai ha'o sitou ki he kemí pe me'a tunu papakiu kasa) pea mo ha me'akai ma'á e fanga ki'i pēpē mo e fanga monumanu lalatá.
- Pepa toileti mo ha ngaahi kane pelesitiki lalahi ki ha falemalōlo fakataimi.
- Kofunima ngāue mo ha me'a 'ufi'ufi P2 pe N95 'oku hao lelei ki he ihú mo e ngutú.

Ngaahi tefito'i nāunau ke fa'o 'i ha kato 'o tokateu na'a fiema'u ke ke mavahe

- Ngaahi kasa hulu mo hono ngaahi maká
- Lētiō – 'oku takai pe 'oku 'i ai hono maká
- Me'a milimili tāmāte siemu ki he nimá
- Pa'anga
- Ngaahi tatau 'o e ngaahi fakamatala fakapepa mahu'ingá mo ha ID 'oku 'asi ai ha tā
- Sū lue lalo, vala māfana, kote faka'uha mo ha tatā
- Puha faito'o ki he 'uluaki tokoní mo e faito'o kuo tu'utu'uniá
- Vai mo e me'atokoni ma'ama'a (manatu'i mo e fanga ki'i pēpē mo e fanga monumanu tauhi)

FAKAMATALA LAHI ANGE

Ko e talanoa ki he fānaú fekau'aki mo e ngaahi me'a fakatu'upakeé

Te ke lava 'o fakakau 'a e fānau iiki 'i he palani atu ki ha fakatamaki fakatu'upakeé 'aki ha 'oange ha fanga ki'i ngāue iiki ke nau fai. Talanoa totonu mo kinautolu, kae 'ikai ke fakailifia'i, 'o kau ki he me'a 'e ala hoko 'i ha fakatamaki fakatu'upakē, me'a te mou fakahoko ke mou malu aí, pea ko e hā ho'omou palani kapau 'e 'ikai ke mou lava 'o a'u ki 'api. Ko e lahi ange 'o 'enau kau ki aí, ko e si'isi'i ange ia 'a 'enau ilifia 'i he taimi 'e hoko ai ha me'a fakatu'upakeé.

Tokangaekina 'o e fanga ki'i pēpeé 'i ha hoko 'a ha fakatamaki fakatu'upakē

'Oku tu'u fakatu'utāmaki ange 'a e fanga ki'i pēpeé ke mahaia 'a e vai mei honau sinó pe ko ha'anau ma'u ha mahaki. 'Oku nau fiema'u ha tauhi mo ha tokanga makehe 'i ha fakatamaki fakatu'upakē.

Fakapapau'i 'oku 'i ai mo ha nāunau ma'a ho'o pēpeé 'i ha kato to'oto'o 'osi tokateu telia na'a fiema'u ke mou mavahe fakavavevei mei 'api.

Palani ki ho'omou fanga monumanu lalatá mo e fanga monumanu kehé

Ko ho'omou fanga monumanú ko e fatongia ia 'o kimoutolu. 'Oku fiema'u ke mou fakakau kinautolu 'i ho'omou palani mo e teuteu atu ki ha fakatamaki fakatu'upakeé. Fakapapau'i 'okú ke ma'u ha me'atokoni fe'unga, vai mo e nāunau ki ho'omou fanga monumanú 'i ha 'aho 'e tolu pe lahi ange ai.

Tauhi mo ha nāunau 'i he ngāue'angá

Fakapapau'i 'okú ke ma'u ha ngaahi nāunau 'i he ngāue 'o kau ai 'a e sū mālohi ki he lue laló, sāketi malu me'i he vai, kasa, me'atokoni kai ma'ama'a mo ha vai. Fetu'utaki mo kinautolu 'oku nofo 'i he feitu'u tatau pea 'e lava ke mo ngāue fakataha ke mou a'u ai ki 'api lolotonga ha hoko 'a ha fakatamaki fakatu'upakē.

MANATU'I KE...

GET READY

www.getready.govt.nz

Vakai ki he uepisaití ki ha fakamatala lahi ange fekau'aki mo e ngaahi 'apí, akó, ngāue'angá, kaungā 'apí, fefolau'akí, monumanu tauhí, mo ha ngaahi me'a lahi ange.

Pe fetu'utaki ki ho'o kulupu Civil Defence fakakoló.

**National Emergency
Management Agency**
Te Rākau Whakamarumarū